

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Frigren, Pirita

Title: "Minä poltan koko kaupungin!" Elämää 1800-luvun suomalaisessa satamakaupungissa erään merimiehen vaimon näkökulmasta.

Year: 2017

Version: Published version

Copyright: © Suomen Sukututkimusseura, 2017

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Frigren, P. (2017). "Minä poltan koko kaupungin!" Elämää 1800-luvun suomalaisessa satamakaupungissa erään merimiehen vaimon näkökulmasta.. *Genos*, 88(4), 194-212.

"Minä poltan koko kaupungin!"

Elämää 1800-luvun suomalaisessa satamakaupungissa erään merimiehen vaimon näkökulmasta

Pirita Frigren

Vuoden 1837 kesäkuun viimeisenä yönä 29-vuotias merimiehen vaimo Maria Lindgren hoiperteli öisen Porin kaduilla vahvassa humalassa. Yövärtija Petter Olinin pysäyttäessä Marian tämä joutui pois talaltaan ja huusi Olinille: "Minä poltan koko kaupungin!" Olin ei nähnyt muuta vaihtoehtoa kuin viedä arvaamattomasti käyttäytyvä nainen kaupunginvankilaan, missä tämän kerrottiin riehuneen koko yön.

Tarina ei kerro, kuinka tosissaan Maria uhkautensa sanoi ja oliko hänellä öisen kohtaamisen aikaan oikeasti tulta mukanaan esimerkiksi lyhdyssä, päreessä tai piipussa.¹ Sanat oli joka tapauksessa otettava vakavasti asuinympäristössä, joka vielä 1800-luvun alussa oli monen muun suomalaiskaupungin tapaan rakennettu tiheästi, enimmäkseen puusta. Pori oli perustamisestaan vuonna 1558 lähtien kokenut kahdeksan kaupunkipaloa, viimeisen vain 36 vuotta aiemmin kesäkuussa 1801.² Irralleen päässyt valkea oli vihollisen hyökkäyksen ohella vakavimpia kaupunkiyhteisöä uhkaavia vaaroja, ja tahallaan syytetty palo johti ankaraan rangaistukseen. Piikoja ja muita naisia, jotka usein käsittelivät tulta taloustöissään, epäiltiin herkästi tulipalojen syyttäjiksi.³ Marian esiintyminen juopuneena, liikkuminen öiseen aikaan ulkosalla sekä fyysisesti ja sanallisesti hyökkäävä käytös olivat silti järjestyshäiriöitä, joihin syylistyivät yleensä alempien yhteiskuntaryhmien miehet – tai ainakin heihin kontrolli tiukimmin kohdistui.⁴

Porilaisten välttyminen Maria Lindgrenin uhkaamalta katastrofista vuonna 1837 on jälkikäteisestä näkökulmasta katsottuna toisarvoinen sivuvire kaupungin vaihtoehtoisessa historiankulussa. Punainen kukko teki paikkakunnalla joka tapauksessa viimeisen ja yhden tuhoisimmista vierailuistaan vain hieman vajaa 15 vuotta tapahtuneesta, toukokuussa 1852.⁵ Sen sijaan pelkäsi uhkaukseksi jäänyttä tuli-

paloa ja Marian tapausta voidaan pitää kurkistussaukkona hänen edustamansa väestöryhmän, merimiesten vaimojen elämään suomalaisessa rannikkokaupungissa purjemerenkulun huippuvuosikymmeninä, 1800-luvun puolivälin molemmin puolin. Miksi Maria oli niin raivoissaan, että hän uhkasi sytyttää kaupungin tuleen?

Merimiesten puoliset olivat poikkeuksellisesti avioliitossa. Etenkin Itämeren ulkopuolelle purjehtivien merenkulkijoiden vaimot saattoivat viettää paikallisyhteisössä useinkin vuoden jaksoja avioliittonsa ainoana osapuolena miehisen perheenpään ja laillisen edusmiehen hankkiessa elantoa toimeentulokeinosta, jota nykytermein kuvattaisiin reissutyönä. Syksyllä matkaan lähtevät valtameripurjehtijat viipyivät poissa vähintään seuraavaan kevääseen, eivätkä uransa aktiivivaiheissa olevat merimiehet välttämättä pysyneet maissa muutamia viikkoja kauempaa. Lisäksi aviomiehiä jäi pitkäksi aikaa tai jopa pysyvästi ulkomaille sairastumisten, karkaamisten, sotien sekä laivojen menetysten ja myymisten myötä. Esimerkiksi Krimin sodan (1853–1856) puhjettua Iso-Britannian satamiin jääneiden suomalaisten kauppalaivojen miehistöjä otettiin sotavangeiksi ja merimiehet saattoivat päätyä Britannian sota- tai kauppalaivastoon tai kiertelemään maailman meriä, kunnes paluu Itämerelle oli taas mahdollista ja töitä kotimaisen laivanvarustajan palveluksessa laivaliikenteen elvyttyä tarjolla. Naisten yksin oleminen, joka saattoi jäädä myös pysyväksi, vaikutti eri-

laisin tavoin arjen olosuhteisiin, asumiseen, toimeentuloon sekä siihen, millaisena perhe, avioliitto ja naisten toimintamahdollisuudet ymmärrettiin ja millaisina ne toisaalta elettiin todeksi.

Tyypillinen merimiehen vaimo - mitä lähteet kertovat?

Voiko merimiesten vaimoista löytää enemmänkin tietoa tapauksista, joissa he käyttäytyivät sukupuoleensa kohdistuviin odotuksiin, normeihin ja ihanteisiin nähden poikkeuksellisesti? Oliko juopunut ja kaduilla riehuva rahvaan nainen merimiehen vaimon tyypillinen muotokuva? Miten tapaus sijoittuu osaksi laajempaa merenkulun liepeille sijoittuvaa perhehistoriaa?

Tässä artikkelissa pureudun näihin historiallisen tiedonhankinnan kysymyksiin aiemmin lähes näkymättömiin jääneiden kaupunkilaisnaisten näkökulmasta. Artikkelin perustuu väitöskirjaani (2016), joka käsittelee merimiesten vaimojen elämää ja perheiden toimeentulokamppailua yhdistellen 1700–1800-lukujen

vaihteen molemmin puolin syntyneiden porilaisnaisten viranomaisasiakirjoihin jättämiä lähdemerkintöjä.⁶ Suomessa merimiesten vaimoja on aiemmin käsitellyt kansatieteilijä Hanna Hagmark-Cooper. Hän tutki 1900-luvulla eläneisiin ahvenanmaalaisiin merimiesten puoliin kohdistuneita itsenäisen ja vahvan naisen odotuksia ja sitä, miten naiset itse niihin suhtautuivat.⁷ Itsenäisen ja vahvan naisen ominaisuudet piirtävätkin Maria Lindgrenin tapaukseen nähden toisenlaista, mutta vahvassa istuvaa mielikuvaa merenkulkuyhteisöjen naisista: he pärjäävät raskaissa olosuhteissa, koska on pakko. Merimiesten rannalle jääviin rakkaisiin liittyy etenkin kuvataiteessa ja kirjallisuudessa vielä kolmaskin näkemisen tapa: surullinen horisonttiin tähyilevä naishahmo, äiti, tytär tai vaimo, joka on tottunut koko elämänsä pelkäämään pahinta, uutista laivan uppoamisesta ja merimiehen vaipumista vetiseen hautaansa.⁸

Liitettiinpä merimiesten vaimoihin sitten maskuliinista alkoholikulttuuria, itsenäisyyttä ja pärjäämistä tai onnetonta kohtaloa ilmentäviä

Turun taidemuseo

Alexandra Frosteruksen (myöh. Frosterus-Sältin) luonnos teoksesta *Sjömanshustru på stranden* (1860). Kuva: Vesa Aaltonen.

ominaisuuksia, liittyy kysymys viime kädessä siihen, millä perusteella muodostamme käsitteitä meidän menneisyydessä eläneistä ihmisistä sekä tiettyyn sosiaaliseen tai ammatilliseen asemaan kuulumisesta ja elämäntavoista. Perintecentrikki Jyrki Pöysä tutki väitöskirjassaan *Jätjän synty* (1997), miten puiden kaatoon ja kuljetukseen liittynyt palkkatyö muotoutui suomalaisessa kulttuurissa ja kertomusperinteessä tukkijätkyydeksi, toisin sanoen, miten 1860-luvulta alkaen kasvaneen sahateollisuuden metsätöläisiin ja heidän elämäntapaansa alettiin liittää tietynlaisia ominaisuuksia. Pöysä nimittää jätkeä sosiaalisesti kategoriaksi, millä hän tarkoittaa kvitteellista tai todellista ihmisjoukkoa, joka tuotetaan ja jolle annetaan merkityksiä esimerkiksi kirjallisuudessa, kansanperinteessä, elokuvissa tai yhteiskunnallisissa keskusteluissa.⁹

Käsitän merimiesten vaimot vastaavasti sosiaalisesti kategoriaksi siinä mielessä, että he muodostavat paremminkin tutkijan ja oman aikansa väestökirjanpidon tuottaman luokittelun kuin että he olisivat välttämättä itse olleet tosielämässä tekemisissä toistensa kanssa tai mieltäneet kuuluvansa samaan ryhmään – merimiesten vaimoihin tai merimiesväestöön. Samoja ominaisuuksia jakavien ihmisten – tässä tapauksessa avioliitto rahtilaivoilla miehistön vakansseilla purjehtineiden merimiesten kanssa – ajatellaan kuuluvan samaan sosiaaliseen kategoriaan. Ryhmässä voi olla myös prototyyppiä jäseniä, jotka ilmentävät sitä ensimmäistä mielikuvaa, joka syntyy tietystä ihmisjoukosta ajateltaessa (esimerkiksi tarmokas, itsenäisen merimiehen vaimo). Stereotypia taas syntyy, kun ajatellaan kaikkien samaan ihmisryhmään kuuluvien käyttäytyvän samalla tavoin ja olevan ominaisuuksiltaan samanlaisia (kadulla humalassa räyhääminen).¹⁰

Sadankahdeksankymmenen vuoden takaisen jnopottelevan ja kadulla huutelevan naisen kaivaminen esiin asiakirjoista ja tapauksen yhdistäminen tiettyä ryhmää koskevaan historiantutkimukseen liittyy myös niihin tutkimuseettisiin näkökulmiin, jotka meidän on otettava huomioon menneisyyden ihmisistä kirjoittaessamme. Viimeaikaiset, tavallisten ihmis-

ten historiantutkimuksesta käsittelevät eettiset puheenvuorot ovat korostaneet, että menneisyyden ihmisistä tulisi pyrkiä tekemään niin kokonaisvaltainen kuva kuin mahdollista. Tällöin esimerkiksi rikoksista tuomittu henkilö pitäisi nähdä myös muissa elämänsä aikaisissa rooleissaan ja peilata hänen rikostuomiotaan siihen, mitkä yhteiskunnalliset tekijät ja olosuhteet johtivat tuomioon ja kuinka tavallista tai epätavallista ”synnintekijän” käytös omalla aikanaan oli.¹¹ Usein käytettävissä olevat lähteet ovat viranomaisten eivätkä henkilön itsensä tuottamia. Henkilön profiilia ja toimintaympäristöä on pyrittävä rakentamaan niihin nojaten, mutta ei suoraan niiden välittämää informaatiota toistaen. Ihanteena olisi tulkita, millä tilanne näytti henkilön itsensä näkökulmasta.

Pyrin tähän tavoitteeseen yhdistelemällä erilaisia paikallishallinnosta ja sosiaalisista olosuhteista kertovia lähteitä. Maistraatin ja oikeusistuimen synnyttämien dokumenttien ohella tutkin tyypillisiä väestökisterilähteitä, kirkonkirjoja ja henkiveroluetteloita sekä Turun tuomiokapitulun alueelta lähetettyjä avioeron ja uuden avioliiton mahdollisuuden sinetöiviä erokirjahakemuksia. Etsin tietoja myös paikallisen merenkulun viranomaisen, merimieshuoneen merimiesmatrikkeleista. Kaikki lähteet eivät välttämättä käsittele suoraan Maria Lindgreniä tai hänen puolisoaan, vaan ne antavat tietoa väestöryhmästä, joka eli 1800-luvun Suomessa merenkulusta ja jakoi aikakauden yhteiskunnalliset olosuhteet tilattomaan kaupunkilaisväestöön kuuluvina Suomen suuriruhtinaskunnan asukkaina. Yhdistelyn avulla voidaan nähdä, olivatko tutkimuskohteena olevat yksilöt tyypillisiä vai epätypillisiä suhteissa muihin merimiehiin ja heidän puolisoihinsa. Merimiehiä oli merenkulun huippuvuosinakin vain 0,3 prosenttia maatalousvaltaisen maan asukkaista, mutta väestöryhmä tarjoaa kuitenkin mielenkiintoisen näkökulman ensimmäisiin kaupunkilaisiin palkkatyöammatteihin, perhe-elämään ja satamakaupunkien elämänmenoon.¹²

Maria Lindgren on henkilön todellinen nimi. Tutkimusajankohta on niin kaukainen, että hänen oikean nimensä esittämiselle ei ole juridisia tai historiantutkimuksen vakiintu-

neiden ”käytöstapojen” asettamia ehtoja. Silti identifioiva tyyli ei ole yksiselitteisesti neutraali valinta edes lähes 200 vuotta sitten eläneistä ihmisistä kirjoitettaessa: asiayhteyksessä, jossa Maria asiakirjalähteissä esiintyy, sisältää nykytermein arkaluontoisia¹³ elementtejä eikä henkilöllä itsellään ole mahdollisuutta vaikuttaa siihen, millaisessa valossa hänet esitetään. Lisäksi Porissa eli samaan aikaan ainakin kolme täyskaimaa, jotka jopa sattuiivat olemaan merimiehen kanssa naimisissa elämänsä aikana ja joiden erottaminen toisistaan on mahdollista esimerkiksi vain avioliiton identifioinnin kautta.¹⁴ Näen kuitenkin, että omalla nimellä kirjoittaminen nostaa yksilön tarinan merkittäväksi ja esittelee nykylukijalle ihmisen, jonka kohtaloon voi samastua moralisoinnin ja häveliään hyssyttelyn sijasta.

Maria Lindgren on yksi lukemattomista alempiin sosiaali- ja ammattiryhmiin kuuluvista menneisyyden ihmisistä, joiden tilaisuus olla historian näyttämöllä näyttää jäävän ohikäävän lyhyeksi, pienen lähdemerkinnän kokoiseksi kyseenalaiseksi paistateluksi tuomiokirjan tai muun viranomaisasiakirjan lehdellä. Marian hetkestä historian valokeilassa näyttää tekevän vieläkin vähäpätöisemmän se, että hänen dramaattinen uhkauksensa unohtui yhtä nopeasti kuin seuraavana päivänä haihtunut humala. Vankilassa vietetyn yön jälkeen kaupunginviskaali Pehr Wettberg toi hänet kaupungin maistraatin istuntoon ja esitteli lapankseen kaupunginviskaalille. Raatimiesten mielestä asiasta sai päättää kaupungin alempi oikeusistuin, kämnerioikeus, joka käsittelee vähäisempiä riita- ja järjestysasioita sekä yksityisiä kanteita.¹⁵ Maistraatti halusi kuitenkin kuulla asiassa Marian miestä, merimies Jacob Lindgreniä, joka sattui olemaan meriltä kotona tapahtumahetkellä. Jacob kertoi Marian lähteneen illalla ulos hänen tahtonsa vastaisesti eikä hänellä ollut mitään sitä vastaan, että vaimo pidettäisiin vangittuna oikeusistuon asti.¹⁶ Muutamia päiviä myöhemmin kokoontunut kämnerioikeus näytti jättävän Marian tulella pelottelut omaan arvoonsa. Sakot langetettiin vähäpätöisestä järjestyshäiriöstä: kadulla meluamisesta (*oljud å öppen gata*).¹⁷

Seuraavassa osoitan, että tämä ohikäävä ja vähäpätöinen hetki voi olla riittävä historiallisen tiedon lähde. Tarkastelen Marian tapausta kahden merimiesavioliittoihin liittyvän ulottuvuuden kautta: ensiksi itse avioliiton ja toiseksi perheen asumisjärjestelyjen osalta. Lopuksi pohdin tapausta siinä suhteessa, millaisena merimiehen vaimon asema kaupunkiyhteisön jäsenenä näyttäytyy.

Merimiehen ammatti ja avioliitto

Maria ja Jacob Lindgren olivat tapahtuman aikaan olleet naimisissa seitsemän vuotta. He tutustuivat ollessaan vuokralaisina samassa pihapiirissä. Vuoden 1830 henkikirjan mukaan Maria Stenman -niminen nainen asui työmies Mats Rosengrenin omistamassa porilais-talossa tontilla numero 253 vuonna 1827 syntyneen lapsensa Maria Emelian kanssa. Vuokralaisjoukko oli monenkirjava ja siihen kuului muiden muassa 30-vuotias merimies Jacob Lindgren, joka asusti yhdessä veljensä Abrahamin kanssa. Veljekset olivat muuttaneet Eurajoelta. Jacob ei ollut ehtinyt juuri tutustua uuteen kotikaupunkiinsa, sillä vuodesta 1824 hän oli jatkuvasti ollut porilaisten valtamerialusten matkassa. Vain yksi hänen pesteistään oli rajoittunut Itämeren liikenteeseen. Lyhyinäkin maissaoloaikoina hän ehti kuitenkin tehdä tuttavuutta Marian kanssa, ja Jacobin ja Marian suhde virallistettiin jo maaliskuussa 1830.¹⁸

Marian ammatiksi on vihkitiedoissa merkitty yleisin merimieslän morsianten ammattinimeke, piika. Asuessaan itsenäisesti Rosengrenin talossa pienen lapsensa kanssa hänellä ei kuitenkaan ollut enää vakituista palveluspaikkaa. Hänen toimintulonsa lienee tullut erinäisistä piian sisä- ja ulkotöitä vastaavista palveluksista eri taloissa ja tilaisuuksissa – tapa, jolla monet naimisissa olevat naisetkin hankkivat ansioita. Avioliitto merkitsi Marialle nopeasti äidin tehtävien lisääntymistä. Jacobin ja Marian ensimmäinen ja ainoa yhteinen lapsi Franz Jacob syntyi reilut yhdeksän kuukautta häiden jälkeen joulukuussa 1830. Poika kuitenkin menehtyi tuntemattomaksi jääneestä syystä jouluaattona 1832 vain kaksivuotiaana.¹⁹ Tuolloin viisivuotias Maria Emelia jäi perheen ainoaksi lapseksi.

Porin kaupungin keskustassa sijaitseva jokisatama oli liian matala isoimmille kauppalaivoille, joten niiden liikennöinti tapahtui 30 kilometrin päässä sijaitsevasta 1778 perustetusta Reposaaren satamasta käsin. Näkymä Reposaaren rediltä.

Kolmihenkenä kokoonpanona perhe oli vain hieman pienempi kuin muut sekatyömiesten ja merimiesten perheyksiköt kaupungissa samalla ajanjaksolla. Niissäkin korkean lapsikuolleisuuden vuoksi keskimääräinen lapsiluku jäi 1,1–1,5 lapseen, vaikka lapsia syntyi paljon ja yksittäisissä perheissä kasvatettiin suuriakin katraita.²⁰

Merimiehiä koskevassa historiantutkimuksessa on harvoin pohdittu avioliiton ja perheellisyyden merkitystä. Merimiehen ammattia on yleensä pidetty naimattomien nuorten miesten läpikulkuammattina, hieman samaan tapaan kuin piian ja rengin työ on liitetty avioliittoa edeltävään elämänvaiheeseen. Merenkulku niveltäisi siten pikemminkin "faarien" poikamiesaikaa kuin esivanhempien yhteiseen perhehistoriaan.

1800-luvulle ja vanhempaan aikaan mentäessä käsitys on osittain virheellinen, vaikka valtaosa (lähes 70%) purjemerenkulun ajan merimiehistä olikin alle 30-vuotiaita ja vaikka suurimmalle osalle ura jäi vain muutamien

vuosien mittaiseksi.²¹ Nuorista ja läpikulku-matkalla olevistakin moni oli silti naimisissa. Lisäksi ammattitaitoiset merimiehet kuten laivatimpurit, matruusit ja pursimiehet, jollainen Jacob Lindgrenistäkin peräti 24 vuotta kestäneen uransa aikana tuli, olivat keskimäärin vanhempia kuin ammattitaidoton enemmistö. Heidän uransa myös kesti kauemmin. Jacob Lindgren kuului siihen paikkakuntaakohtaisesti vaihdellen jopa 20–40 prosenttiin merimiehistä, jotka olivat naimisissa ja jotka myös jatkoivat laivatyössä häiden ja lasten syntymän jälkeen.²²

Merimiesten avioituneisuudella oli erityisen suuri merkitys "kuivan maan" näkökulmasta, sillä perheineen merimiehet muodostivat 1800-luvun puolivälin rannikkokaupunkien väestöstä jopa 20–50 prosenttia. Joukko olisi vielä lukuisampi, mikäli laivapäällystö perheineen huomioitaisiin mukaan.²³ Tämä tarkoittaa, että satamakaupunkien asukkaisiin kuului paljon perheitä, jotka olivat säännöllisesti hajallaan ja kotiin jääneiden naisten käsissä. Sosiaalisen ja

kaupunkilaisten sukupuolijakaumaan liittyvän merkityksen ohella merimiehen avioliitolla oli myös suuri taloudellinen ulottuvuus maissa. Merimiehen ammatti oli yksi 1800-luvun alkupuolen merkittävimmistä ja nopeiten kasvavista ammattialoista, mikä merkitsi toimeentulon ja itsenäisen kotitalouden perustamisen mahdollisuutta tuhansille tilattomaan, vähävaraiseen väestöön kuuluville – edellyttäen tosin hakeutumista maaseutupaikasta ulkomaankauppaa käyviin rannikkokaupunkeihin.²⁴ Merimiehen palkka maksettiin säännöllisin väliajoin – usein kuukausittain – rahassa. Kuukausipalkasta voitiin nostaa kotona erityistä valtakirjaa eli veto-seteliä vastaan määrätty osuus, yleensä puolet tai kolmasosa tienestistä, mikä oli merkittävä, joskaan ei yksinään riittävä perusta maihin jääneen perheen toimeentulolle.²⁵ Lähteet eivät paljasta, oliko Jacob Lindgrenillä tapana antaa vaimolleen veto-seteliä merimatkalta lähtiessään.

Avioliitto ei 1800-luvun yhteiskunnassa ollut itsestäänselvyys, vaikka sitä itse kultakin odotettiin. Naimattomien osuus aikuisväestöstä kasvoi 1800-luvun aikana merkittävästi. 1880-luvulle tultaessa jopa 40–45 prosenttia 25–44-vuotiaista oli naimattomia. Tämä altisti suuremman joukon ihmisiä esimerkiksi julkisen köyhäinavun varaan, koska heillä ei välttämättä ollut perheen ja suvun verkostoa turvanaan.²⁶ Ne maalaisiin ja kaupunkilaisiin "pieneläjiin" kuten merimiehiin, suojelustyömiehiin, päivätyöläisiin ja tilattomiin kuuluneet, jotka pääsivät tai joutuivat naimisiin, edustivat tuolloisten avioliittomarkkinoiden näkökulmasta "onnekkainta" osaa ajanjakson muutoin kurjistuniskiertäessä olevasta väestöstä. He kuuluivat historiotsija Antti Häkkistä mukaillen Suomen sodan sukupolveen, joille heikot tulevaisuuden näkymät sekä henkilökohtainen ja omien lasten osalle kohdistuva sosiaalinen lasku olivat sukupolvikokemuksia. Näissä olosuhteissa kaikilla ei ollut varaa mennä naimisiin.²⁷

Etäavioliiton karikat

Avioliittoa merimiehen kanssa voidaan siis pitää tietyssä mielessä hyvänä kauppana. Mutta mitä lähteet kertovat etäavioliiton onnistumisesta? Jo Jacob Lindgrenin maistraatin istunnossa esittä-

mästä myötämielisyydestä vaimonsa vangittuna pitoa kohtaan voidaan päätellä, että aviopuolisoiden keskinäinen suhde ei ollut erityisen lämmin. Mariakin sai puheenvuoron, jossa hän selitti rynnänneensä ulos kodista, koska ei kestänyt enää miehensä väkivaltaisuutta.²⁸ Julkinen juopumus ja koko kaupunkia uhkaava valkean vaara näyttivätkin liittyvän vaikeuksiin ja väkivallan uhkaan parisuhteessa.

Aviomiehellä ja perheen päällä katsottiin olevan oikeus puolisonsa, lastensa ja palvelijoidensa kohtuulliseen kurittamiseen, mutta kohtuullisuuden rajaa piirrettiin sekä yhteisöjen moraalitajussa että oikeuskäytännössä tilannekohtaisesti. Tätä isännänoikeutta käytti myös laivan päällystö miehistöä kohtaan. Silti sekä lainsäädäntö että avioliittoa koskevat uskonnolliset tekstit tähtäsivät ennen muuta niin perheenjäsenten kuin isännän ja palkollisten hyvinvointiin ja tasapainoon.²⁹ Mikäli Maria olisi otettu vakavasti, ei niinkään potentiaalisena pyromaanina, vaan miehensä isännänvalan ylilyöntien uhrina, tapausta olisi tutkittu lähemmin – veivähän ihmiset muutoinkin heihin kohdistuneita väkivallantekoja oikeuteen. Jos väkivaltaisuuden olisi todettu olevan pitkään jatkunutta, pariskunta olisi ohjattu kaupunkiseurakunnan kirkkoneuvoston pakeille puhutteluun. Toistuvat nuhtelut ja varoitukset olisivat saattaneet lopulta johtaa avioparin tuomitsemiseen maallisessa oikeudessa vuode- ja asumuseroon. Varsinaiseen avioeroon pelkkä eripura ja väkivaltaisuus eivät riittäneet syiksi. 1800-luvulla kirkko käytti kuitenkin tuomiovaltaansa yksityiselämään koskeissa asioissa yhä harvemmin.³⁰ Porissakin vain muutama merimiesaviopari päätyi kirkkoneuvoston eteen, mitä ei luonnollisesti voi pitää todisteena avio-ongelmien vähäisyydestä, vaan lähinnä siitä, että ongelmat koettiin joko ratkaista omin voimin tai kärsimyksen keskellä sinnettiin tavalla tai toisella.³¹

Marian ja Jacobin tilanteesta väläytettiin myös varsinaisen avioeron mahdollisuutta käsittelyn käännyessä yhä enemmän Mariaa vastaan. Kärnerinoikeuden istunnossa Marian katuhäiriköinnin rinnalle vedettiin jo syytetä esitettäessä hänen yleisesti tunnettu moraal-

ton käyttöksensä (*hustru Lindgren såsom känd för lösaktig och liderlig*). Eräät todistajat nykyttelivät päättään viskaalin sanoille ja väläyttivät epäilyksiään Marian avioukkollisuutta kohtaan miehen merillä ollessa. Aviorikoksen toinen osapuoli mainittiin hyvin epämääräisesti paikkakunnalta poissaolevaksi sotilaaksi – tyyppillinen väitetty syrjähyppykumppani, silloin kun selviä todisteita ei ollut tai kun asiaan mahdollisesti sotkeutuneiden paikallisten nimiä ei haluttu nostaa esiin. Oikeus ei kuitenkaan noin vain hypännyt järjestyshäiriösyysteestä huoruussyytteen käsittelyyn, vaan ohjeisti Jacobia nostamaan erillisen kanteen vaimoaa vastaan asian tutkimiseksi ja mahdollisen avioeron hakemiseksi.³² Asia ei tietävästi koskaan edennyt tämän enempää. Aviorikoksestahan ei ollut olemassa selvää todistetta, esimerkiksi merimatkan aikana alkunsa saanutta lasta.

Marian ja Jacobin avioliitto ei vaikuta täysin poikkeukselliselta, mitä tulee merellisten parisuhteiden kokemiin karikoihin 1800-luvulla. Varsinainen avioero edellytti lainmukaisia, toteennäytettyjä syitä, joita käytännössä oli kaksi – edellä mainittu aviorikos tai hylätyksi tuleminen.³³ 1800-luvun puolivälissä jopa 80 prosenttia avioeroista haettiin juuri rannikko-kaupungeista käsin, joskin määrällisesti avioerot olivat harvinaisia.³⁴ Vuosina 1830–1890 Turun tuomiokapituliin saapui vuosittain vain 34–101 uuteen avioliittoon oikeuttavan erokirjan hakemusta, Marian tapauksen aikaan 58.³⁵ Paitsi rannikkokaupungissa asuminen myös avioliitto merimiehen kanssa moninkertaisti avioeron riskiä sisämaan asukkaisiin nähden. Pohjanlahden 11 rannikkokaupungista lähetetyistä 687 erokirjahakemuksesta 337 koski merimiesavioliittojen purkua.³⁶

Vaimon aviorikos oli avioeroon tuomitsemisen syynä kuitenkin vain 32 erokirjahakemuksessa (10%). Merimiesavioliittojen merkittävin ja samalla 1800-luvun alkupuoliskon ja puolivälin suurin yksittäinen avioliittojen rikkoja oli merenkulussa vuosisadan mittaan ”ammattitaidiksi” kehkeytnyt merimiesten karkaaminen. Lähes 70 prosenttia erokirjoista myönnettiin päätepiiteenä sille prosessille, jonka aviovaimo käynnisti saatuaan kuulla laivanvarustajalta tai

muista virallisista lähteistä aviomiehensä karkaamisesta vieraassa satamassa ja haettuuan oikeudelta tätä kuulutettavaksi palaamaan lailisessa ajassa, vuoden ja yhden yön kuluessa. Usein aikaa avioeron voimaan astumiseen kului vuosikaupalla.³⁷

Korkean avioeron riskin sijasta voitaisiin puhua myös muihin aikalaisiin nähden poikkeuksellisesta mahdollisuudesta panna piste epäonnistuneelle avioliitolle. 1800-luvulla voimassa olleet Ruotsin valtakunnan lain 1734 Naimisen kaaren avioeroperusteet soveltuivat parhaiten juuri liikkuvien ammatiryhmien elämäntapaan. Lain 13 luvun kuudennessa pykälässä hylkääminen ymmärrettiin teille tietämättömille katoamiseksi, joka seurasi lähtemistä ”sotahan, caupalle, eli muusa tarpelisesa asiasa”. Saman luvun neljännessä pykälässä säädettiin lisäksi, että tahallinen ulkomaille katoaminen, yhteydenpidon katkaiseminen ja virallisista kuulutuksista huolimatta palaamatta jättäminen antoivat puolisolle perusteen hakea avioeroa.³⁸

Lain edellytys antaa itsestään tietoja ulkomailta käsin on mielenkiintoinen, sillä merellinen kirjeenvaihto edellytti paitsi luku- ja kirjoitustaitoa myös suurta vaivannäköä. Yksinkertaisin ja paljon käytetty keino oli välittää tietoja laivavarustajan ja kapteenin välisen viestinnän kautta. Uskollisesti laivassa pysyvä merimies saikin viestinsä lähetettyä kapteenin Venäjän konsulaattiin toimittamien postien joukossa joko omassa kirjeessä tai kirjoituttamalla toisten ”preiveihin” rivin tervetdykseksi. Mutta laittomasti omille teilleu kaikonneelle merimiehelle yhteydenpito oli hankalanpaa. Merimiesten pääasiallinen motiivi karkaamiselle oli pyrkiä parempien palkkojen äärelle ulkomaille tai paeta huonoja työolosuhteita kotimaisella laivalla.³⁹ Mikäli ulkomaille olo ei johtanutkaan toivottuun tulokseen, vaan seurauksena oli työttömyyttä, asunnottomuutta ja velkoja, kotiinpaluu tai yhteydenpito kotiin oli olettavasti henkisesti ja taloudellisesti vaikeaa.⁴⁰ Joillekin miehille karkaaminen saattoi kuitenkin alun alkaenkin merkitä väylää perheongelmien ratkaisuun. Tätä väitettä puoltavat avioeroasiakirjoissa tapauskohtaisesti esiintyneet luonnehdinat perhe-elämän riittaisuudesta ja keskinäisestä

epäluulosta, vaikka nämä syyt eivät tuomioon vaikuttaneetkaan. Kotona olevalle vaimolle miehen karkaaminen oli puolestaan juridisesti pätevä syy ratkaista ongelmat virallista tieltä.

Avioliittojen purkautuminen oli merenkulkijoiden parissa siis muuta väestöä yleisempää. Maria ja Jacob Lindgrenin avio-ongelmat eivät tätä seikkaa vasten olleet täysin tavattomia. Liittojen hajoamista on silti tarkasteltava osana niitä olosuhteita, jotka särkivät lukeinattomia merellisiä avioliittoja ilman riittäisyyttäkin. Leskeksi jääminen oli miehen karkaamista vielä todennäköisempi uhkakuva, johtihan merimiehen ammatti kaksinkertaisesti useammin työperäiseen menehtymiseen kuin esimerkiksi työ varhaisissa teollisuuslaitoksissa.⁴¹ Lähes kaikki pariskunnat kokivat pitkiä työttömyyksiä erillään oloa ja epätietoisuutta perheenjäsenten elossa olosta. Seuraavaksi tarkastelenkin Lindgrenien tapausta suhteessa merimiesperheiden arkeen kuuluneeseen ”normaaliin” eron ja yhdessäolon

vuorottelun keskittymällä siihen, miten asuminen ja toimeentulo oli perheissä järjestetty.

Samoissa nurkissa – perheen asumisjärjestelyt

Millainen Marian ja Jacobin riitainen koti tarkalleen ottaen oli? Ensiksikin on huomattava, että sellaista varsinaista kotitaloutta, jossa Maria, Jacob sekä heidän perheenjäsenensä olisivat jakaneet asumisen, tuotannon, ruuan ja muut kulutustarpeet, ei ollut olemassakaan. Perhe oli pieni eikä omistanut omaa kaupunkitaloa. Maria asui tapahtuma-aikaan porvarinleski Eva Fleisserin omistamassa asunnossa, jonne Jacob tuli majoitumaan maissa ollessaan. Marian asema suhteessa Eva Fleisseriin muistutti enemmän hänen avioliittoa edeltänyttä ainattiaan, piikkaa, kuin vuokralaista tai vaimoa: asuminen oli järjestetty niin, että Maria maksoi vuokran omalla työllään.⁴²

Vuokralais-piikana Maria oli päivittäin eniten tekemisissä vuokraemäntänsä kanssa.

Museovirasto

Monet merimiehen vaimot ja lesket ansaitsivat tuloja kaupustelemalla torilla tai ovelta ovelle. Varhaisessa valokuvassa Porin raatihuoneen torin kuhinaa 1860-luvulla. Kuva: Charles Riis.

Yhteiselo ei ollut mutkatonta. Kämnerin-oikeudessa Eva Fleisser asettui yksiselitteisesti Jacobin tueksi. Hän kiisti kaiken väkivallan Jacobin taholta, mutta ei muiden todistajien esittämiä väitteitä Marian mahdollisesta aviorikoksesta Jacobin edellisen merimatkan aikana. Naisten välisiä kireitä suhteita valottaa silmäys kämnerinoikeuden käsittelemiin eripuraisuuksiin kesäkuuta 1837 edeltävältä ajalta. Yhteensä kuudessa syksyn 1836 ja keväätalven 1837 istunnossa oli käsitelty Evan ja Marian välillä ollutta tappelua. Käsittelyä oli aina jouduttu lykkäämään lisätodistajien saamiseksi. Tässä jutussa Maria syytti lääkärintodistuksen nojalla vuokraamantänsä pahoinpitelystä. Eva Fleisser tuomittiin lopulta sakkoihin väkivallanteosta Mariaa kohtaan, mutta oikeusprosessi ei ollut Marian kannalta yksinomaan positiivinen. Kuten Marian uhatessa kaupunkia tulipalolla, tässäkin käsittelyssä painotettiin usean todistuksen voimalla Marian juopumusta tapahtumahetkellä sekä hänen yleistä maineen kehnontaan ja epäkunnioittavaa aviovainon käytöstä miestänsä kohtaan. Eräs naapurissa asuvista todistajista, merimies itsekin, lausui Mariasta luonnehdinnan, joka tiivistä naapuruston ja viranomaisten naisesta muodostaman käsityksen: "Miehensä lähdeyttä merille Maria oli niin iloinen tämän poislähdöstä, että joi itsensä siihen kuntoon, että kompuroi porstnassa."⁴³ Niinpä sen ohella, että Maria Lindgren kantajana sai hakemansa oikeuden vuokraamantänsä vastaan, hän joutui itse kuittaamaan myös ensimmäisen tuomionsa juopumuksesta.⁴⁴ Voidaan olettaa, että kämnerit, puheenjohtaja Erland Rosenback sekä maallikkojäsenet clintarvikekauppias Gustaf Wilhelm Fager ja räätäli Gabriel Lindqvist, muistivat tämän kyseisen tapauksen, kun Maria palasi puoli vuotta myöhemmin heidän eteensä vangittuna.

Marian toimintaa on helpompi ymmärtää, jos huomioidaan, että hän jakoi tyttäriin arkensa henkilön kanssa, joka saattoi olla vuokralaistaan kohtaan väkivaltainen ja itsekin runsaaseen alkoholinkäyttöön taipuvainen. Eva Fleisser sai kämnerinoikeudessa sakkoja häiriköinnistä ja julkijuopumuksesta paitsi mainittuna vuonna 1836 myös myöhemmin vuosina

(1838 ja 1839).⁴⁵ Vaikuttivatko kahden yhdessä elävän naisen kolhuja saaneet maineet yhdessä oikeuden edustajien ja todistajien arvioihin Mariasta?

Marian käytös öisellä Porin kadulla asettuu uuteen valoon, kun hänen vuokraamantänsä kanssa jakamansa asumisolosuhteet ja niihin liittyvät konfliktit tunnetaan. Huomionarvoista on myös, että tullessaan itse tuomituksi jutussa, jossa hän oli kantajana, Marian kokemus oikeuden hakemisesta ja saamisesta oikeusteitse oli oletettavasti kielteinen. Hänen elämänsä näyttää kaiken kaikkiaan asettuneen melko vähän henkilökohtaista liikkumavaraa ja itsenäisyyttä ilmentäviin uomiin. Marian ajaminen nurkkaan hänen alkoholinkäyttöään ja avioukkollisuuttaan koskeissa todistajanlausunnoissa osoittaa selvästi sitä naapuruston julmaksikin äityvää sosiaalista kontrollia ja moraalista epähuuoa, jonka merimies-aviomiehen poissaolo saattoi synnyttää. Naapurusto otti hoitaakseen lailliselle edusmiehelle kuuluvan vaimon perään katsomisen ja arvioi samalla, miten tämä yksinäisessä avioliitossaan menestyi. Huomio kiinnittyy myös siihen, että Marian tapahtuma-aikaan kymmenvuotiasta tytärtä Maria Emeliana ei mainita missään oikeusjutuissa, vaikka hänkin on ollut osallisena kodin eripuraisuudessa.

Jos tarkastellaan Lindgrenien kotitalouden olosuhteita puhtaasti asuinjärjestelyjen näkökulmasta, huomataan, että niissä ei ollut muuhun merimiesväestöön nähden koviakaan paljoa eriskunnallisuutta. Ensinnäkin valtaosa porilaisista merimiesperheistä asui vuokralalla. Vuoden 1830 alussa koottujen henkilökirjojen mukaan naimisissa olleista merimiehistä, heidän puolisoistaan, leskistään tai aikuisista lapsistaan noin 30 prosenttia oli talonmestaria ja 70 prosenttia vuokralaisia. Tulos eroaa 1840–1870-lukujen Raunasta, missä oli hyvin tavallista, että merimiehen palkka riitti oman talon ostoon.⁴⁶

Vuokralaisten pito oli kaupunkilaisille kannattavaa toimintaa ja inonille pääasiallinen toimeentulon lähde. Kaupunkitonteille rakennettiin jopa erillisiä asuinrakennuksia yksinomaan vuokralaisia varten.⁴⁷ Talonmestajuutta voi pitää yhtä suurena varallisuutta ja sosioekon-

omista asemaa jakaneena tekijänä kuin merimiesten jakautumista arvonmittaajittomiin merimiehiin, kuten jungmanneihin, laivakokkeihin ja puolimatuuseihin sekä ammattitaitoihin merimiehiin, kuten matruuseihin, pursimiehiin ja laivatimpureihin. Talonmestajuutta ei kuitenkaan voi automaattisesti pitää merimiesväestön varakkuuden osoituksena, sillä velalla ostettua taloa ei välttämättä pystytty koskaan lunastamaan, ja omassa kaupunkitalossa asuminen saattoi jäädä väliaikaiseksi.

Talonmestajaperheissä vuokralaistenpito oli erityisesti naisten käsissä ollut ansaintamuoto ja harvat tyytyivät majoittamaan vain yhtä perhekuntaa. Mitenkään tavatonta ei ollut esimerkiksi se, että merimiehen leski Maria Grönlundin tontilla 189 asui vuoden 1860 henkilökirjojen mukaan 19 vuokralaisruokakuntaa. Osa ruokakunnista oli yksinäisten ihmisten muodostamia kaupunkiasumisen miniatyyriyksiköitä, osa monilapsisia perheitä.⁴⁸ Talon omistava merimiehen vaimo tai leski saattoi käyttää kiinteää omaisuutta myös muuhun tulonhankintaan, kuten krouvinpitoon, saunottamiseen tai leivintuvan ja karjasuojan vuokraamiseen. Vuokralalla asuvat, kuten Maria Lindgren, saivat sen sijaan tyytyä hankkiinaan ansioita sillä työllä, mitä he omilla käsillään saivat aikaan.

Kun kaupunkiasumista tutkitaan henkilökirjojen perusteella, välittyy niistä se näkökulma ruokakunnasta, jonka talonmestajat itse ilmoittivat talossa asuneista tammikuun ensimmäisenä päivänä. Loppuvuonna taloissa ja kortteleissa tapahtuneet muutokset sekä lyhytkestoiset asumisjärjestelyt jäävät epävirallisiksi tiedoksi. Henkikirjoissa ja rippikirjoissa merimiesruokakunnat, aivan kuten suojelustyömiesten, kisällien ja monet käsityläistenkin ruokakunnat, esitetään 1800-luvun puolivälin paikkeilla valtaosaltaan pienikokoisina, ydinperheitä mukailevina yksikköinä. Palkollisia vähävaraisimmilla kaupunkilaisilla ei ollut.⁴⁹

Kaupunkityöväestön perheiden pienuus ei kerro niin paljon ydinperheideologian varhaisesta läpinurrosta alempien sosiaaliluokkien keskuudessa kuin siitä, että nämä kotitaloudet cristäytyivät 1800-luvun kuluessa yhä enemmän

sosiaalisesti isäntiensä ja työnantajien kodinpiiristä.⁵⁰ Valtaosalla porilaisista 1800-luvun merimiehistä ei ollut laivanvarustajiin eikä usein edes kapteenihinkaan henkilökohtaista, koko elämän läpäisevää isäntä-palkollisuusuhdetta, vaan patriarkaalinen suojelussuhde rajoittui tehtyyn työsopimukseen ja sen noudattamiseen laivalla. Ruotsalaishistorioitsija Kekke Stadin havaitsi saman ilmiön käsityöläismestarien ja kisällien suhteessa 1700-luvun lopulta lähtien. Kisällit solmivat 1800-luvulle tultaessa yhä varhemmin avioliittoja ja siirtyivät asumaan erilleen mestarista ja verstaasta.⁵¹ Käteisessä maksettu palkka mahdollisti oman kotitalouden, mutta miehen työstä riippuvainen perheen talous oli haavoittuvainen äkillisille ulkoisille häiriöille, kuten kadoille, lainoille ja sairastumisille. Kiinteän omaisuuden puute ja kyvyttömyys turvata seuraavan sukupolven tulevaisuusnäkyviä tekivät teollistumista edeltävän ajan työläiskotitaloudesta yksikön, joka eli kädestä suuhun ja päivä kerrallaan. Juuri tällainen oli myös Lindgrenien merimieskotitalous, vaikka Jacob Lindgren kuuluikin porilaisten merimiesten vakiintuneimpaan työvoimaan oltuaan 1830-luvun loppuun tultaessa alalla jo toistakymmentä vuotta.

Sosiaalinen kuilu rivimerimiesten ja laivapäälliköiden välillä näkyi siinä, että Porissa vuosien 1830–1855 välillä kastetuista merimiesten lapsista vain kolme prosenttia sai kummikseen laivanvarustajan, kapteenin, perämiehen tai hänen perheenjäsenensä.⁵² Maria Lindgrenin (tuolloin Stenmanin) ensimmäinen lapsi Maria Emeliana sai kummikseen oletettavasti Marian veljen, sorvarin kisälli Esaias Stenmanin Lena-vaimoineen sekä tämän kollegan Gustaf Grönvallin. Neljänneksi kummiksi tytölle merkittiin vielä piika Maria Björkstén.⁵³ Kummit tulivat lähipiiristä ja äidin kanssa saman ikäisistä ihmisistä. Vuonna 1830 syntyneelle Frans Jacobille puolestaan kummeiksi pyydettiin isän työtovereita, merimies Petter Petterssonia, tämän vaimoa Britaa ja merimies Otto Brusinia, minkä lisäksi silloiset vuokranantajat Mats ja Lena Rosengren sekä piika Christina Langfelt saivat kunnian toimia pojan kummeina.⁵⁴ Kummeista päätellen Lindgrenien sosiaaliset

verkostot olivat ainakin lasten syntymähetkellä kohtuulliset, molemmat lapset saivat reilusti enemmän kuin kaksi pakollista kummiä ja lähipiirissä näytti olevan kollegojen, ystävien ja vuokranantajan ohella myös sukulaisia, mikä ei kaikkien kohdalla ollut itsestäänselvyys. Nuorelle merimiehen vaimolle luontevinta sosiaalista viiteriä saattoivat olla naimattomat naiset ja piit, joiden joukosta hiljattain avioituneet olivat itsekin astuneet aviosäätyyn. Kaiken kaikkiaan merimiesten lasten kummeina olikin enemmän naisia kuin miehiä. Merkittävä yksittäinen kummiryhmä olivat nuoret, naimattomat naiset, usein juuri piit.⁵⁵

Pienien perheiden turva löytyi usein naapurustosta ja biologisen perhepiirin rajojen ylittämisestä. Miesten ollessa poissa naiset olivat näiden rajojen ylittäjiä. Naapuri oli sekä valvova silmäpari että arjen jakaja. Konkreettisesti tämä tarkoitti samojen nukkuma- ja ruuanlaittotoilujen käyttämistä eri ruokakuntien kesken. Seitsemän vuotta myöhempi tilanne, jossa lähes koko naapurusto oli Mariaa vastaan, ei näytä yhtä auvoisalta kuin tilanne lasten kastehetkellä.

Naapurien ohella arjen ja asumisen jakoivat usein erilaiset kotitalouden "liitännäisjäsenet". Heitä olivat kasvatti- ja hoitolapset, maksua vastaan hoitoon otetut vanhuksat, kuten entiset merimiehet ja leskinaiset, sekä alivuokralaiset ja asukkaat. Työläiskotitalouksissa biologisen perheen laajentuminen muilla jäsenillä oli tavallista vielä 1800-luvun lopulla, kuten Pirjo Markkolan väitöskirja Tampereen työläisperheistä osoittaa.⁵⁶ Merimiesten vaimot ja lesket saattoivat itse lapsineen olla niitä, jotka kirjoitettiin jonkun ruokakunnan yhteyteen varsinaisen talonväen lisänä tai jotka köyhäinohjelmaviranoinaiset sijoittivat asumaan vähiten korvausta pyytävän kaupunkilaisen huostaan. Vaimot ja lesket saattoivat myös lyödä patansa ja kattilansa yhteen.⁵⁷ Naisten väliaikaiset yhteistaloudet ovat tuttuja ulkomaisistakin merenkulkuyhteisöistä.⁵⁸ Maria ja Jacob Lindgrenin ruokakuntaan ei kuulunut muita sukulaisia, alivuokralaisia, kasvattilapsia tai hoidokkeja. Marian "piikominen" vuokraemännälle ja yhteiselo hänen kanssaan oli heidän biologisen perheensä rajat ylittävä asu-

misratkaisun, keino säästää asumiskustannuksissa.

Epäonninen yksilö väestöryhmänsä edustajana

Maria Lindgren oli samaan aikaan poikkeuksellinen ja tavallinen kaupunkilaisnainen. 1800-luvun kaupungeissa eli paljon työväestöä ja muita etuoikeutettuihin säätyryhmiin kuulumattomia asukkaita porvarien ja käsityöläisten ohella. Merimiesten puoliset olivat satamakaupungeissa merkittävä kaupunkilaisryhmä, sillä neljännes, joissain merikaupungeissa jopa lähes puolet merimiehistä oli naimisissa ja perheellisiä. Maria Lindgrenin tapauksen esiintuomat negatiiviset lieveilmiöt, joita etäavioliitto saattoi synnyttää, eivät nekään olleet tavattomia, vaan merimiesväestön keskuudessa esimerkiksi aikalaisille nuutoin poikkeuksellinen avioero oli muuta väestöä yleisempää, ennen muuta merimiehen työn karkaamiselle ja katoamiselle altistavasta luonteesta sekä näitä siirtotyön uhkatekijöitä mukailevasta lainsäädännöstä johtuen.

Merimiesväestön naisten elämäntilanteet vaihtelivat vakavaraisen talonmistaja-vuokraemännän elämäntyylistä armottomaan vähäväkisyteen. Kotitalous ja ruokakunta saivat olennaisesti erilaisia merkityksiä riippuen siitä, toimivatko ne omaisuuden, kuten talon, jatkuvuuden turvaamiseksi ja ylläpitämiseksi vai ainoastaan lyhyemmän tähtäimen turvana. Maria Lindgrenin tapauksessa kodilla oli epäilemättä viimeksi mainittu, kenties väliaikaiseksi järjestelyksi aiottu tarkoitus. Naapuruston merkitys saattoi muodostua päivittäisessä elämässä jollain tavalla tärkeämmäksi kuin biologinen yhteys muihin perheenjäseniin, vaikkakaan naapureitaan ei voinut valita. Naapuruston kesken vallitsevat suhteet onkin nähtävä enemmän sattumalta syntyneinä ja muuttuvina kuin tietoisesti muodostettuina sosiaalisina verkostoina.⁵⁹ Tiheästi asutuissa kaupunkipiirissä asukkaat altistuivat tahattomasti tai tahallisesti toistensa jatkuvalla tarkkailulla ja arkisten toimintojen jakamisella. Näin he joutuivat todistajiksi ja valitsemaan puolensa ikävien tilanteiden päättyessä oikeuteen, halusivat tai eivät. Siksi oli erityisen epäonnista, jos sosiaaliset suhteet vuokranantajaan ja muihin naapureihin kävivät

kireiksi, kuten oli asian laita Maria Lindgrenin elämässä.

Vähemmistö merimiehen puolisoista jätti Maria Lindgrenin tapaan muita kuin tyypillisiin elämäntapahtumiin liittyviä jälkiä omasta toiminnastaan, olkoonkin, että nämä jäljet ovat viranomaiskontrolli synnyttämiä. Toisaalta sattumalta juuri samana vuonna 1837, jolloin Maria joutui viranomaisten kanssa tekemisiin, kämmerinoikeuden pöytäkirjoihin joutui useampikin tapaus, joissa kantajina tai vastaajina oli naisia ja vieläpä merimiesten vaimoja tai leskiä; eräs merimiehen vaimo syytti piikkaa lyömisestä, toisessa tapauksessa tuomionsa

saivat toisiaan haukkuneet ja rusikoineet merimiehen vaimo ja kirjanpitäjä ja kolmannessa merimiehen vaimo ja piikka olivat yhdessä käyneet kadulla toisen piikan kimppuun ja syyllistyneet samalla katurauhan rikkomiseen.⁶⁰ Näin ollen sekä Maria että muut välienselvittelyihin ajautuneet merimiesten puoliset vahvistavat stereotyyppiä karkeakäyttöisestä rahvaan naisesta. Kuitenkin pelkkä vilkaisu asiakirjoihin osoittaa, että myös muut väestö- ja ammattiryhmät näkyvät yhtä lailla vastaavissa, vähemmän mairittelevissa asiayhteyksissä. Marian juopumuksesta ja järjestyshäiriöistä saamia tuomioita tuleekin peilata ennen kaikkea hänen asumiseensa ja elämäntilanteensa itsekin alkoholinkäyttöön alttiin ja väkivaltaa häneen käyttäneen vuokranantajan alaisuudessa eikä niinkään hänen asemaansa merimiehen vaimona. Marian ratkaisu sännätä kadulle humalapäissään ja uhata kaupunkia tulella oli erikoinen, mutta vähemmän hätkähdyttävä, kun tunnustetaan, että fyysinen uhka oli jollain tavalla läsnä 1830-luvun kaupungissa ja sen korttelissa muutoinkin eikä siihen osalliseksi joutuminen koitunut ainoastaan miesten kohtaloksi.

Silti oikeuslähteet inltaavasti ylikorostavat tappelniden ja alkoholinkäytön aiheuttamia häi-

Merimiesten perheet saattoivat asua yhdessä. Kuvassa Appelqvistin talo Porin Viidennessä kaupunginosassa. Talossa asuivat 1850-luvulla merimiehen leski Sofia Appelqvist, laivakonstaapelin leski Lovisa Ståhle, heidän lapsensa sekä naisten hoidettavana ollut vanhus Lena Lovén sekä yksi vuokralaisperhe. Rakennuksessa toimii nykyään lastentarhamuseo Saima.

riöitä. Kuinka taitavasti ihmiset osasivat hoitaa asiansa oikeuden ulkopuolella puhumalla, mitkä tekijät edistivät rauhanomaista eloa ja ehkäisivät väkivaltaa yhteisössä, siitä emme tiedä paljoakaan. Lisäksi valtaosa kaupunkilaisista, myös merimiesten vaimoista, seurasi – tai pyrki hillitsemään – välienselvittelyä sivusta ja päätyi oikeuteen korkeintaan todistajan ominaisuudessa. Merimiesten vaimoja koskeva yleistys voitaisiin siis yhtä hyvin tehdä tällaisten hiljaiten sivullisten perusteella kuin satunnaisen äänekkäämmän ja hankaluuksien keskellä esiintyvän esimerkkihenkilön. Maria Lindgrenin asiakirjalähteisiin jättäneet sattumukset eivät tee hänestä tyypillistä merimiesten vaimojen väestöryhmään kuuluvaa, mutta merimiehen vaimon ja naisen elämä satamakaupungissa saattoi kulkea myös sellaisiin uomiin, joihin hänen polkunsa asettui.

Marian esimerkki on kuitenkin harvinaisen, koska se tarjoaa muista oikeustapauksista poikkeavan välähdyksen siitä, millaisena naiset saattoivat elämän 1830-luvun satamakaupungissa kokea. Palolla uhkaamista voidaan pitää tunteiden ilmauksena. Marian kokemus ei vastannut pienen merenrantakaupungin yhteisöllistä idylliä, vaan maineen kyseenalaistamista

ja naapuruston epäilyä. Maria Lindgrenin aviomiehensä, vuokranantajansa ja naapuruston taholla kokemaa moraalinen paheksunta osoittaa, että häntä ei nähty prototyyppisenä itsenäisenä merimiehen vaimona, jolla oli vastuu kotitaloudesta miehen poissa ollessa. Se, mitä hän leki omasta päätöksestään, oli pikemminkin omavaltaisuutta ja aviomiestä kunnioittamatonta käytöstä, jonka aikalaiset näkivät naiselle luonnottomana. Naapurin todistajalausunto, jonka mukaan Maria ei ikävöinyt merille mennyttä miestänsä vaan päinvastoin juhli tämän lähtöä, pyrki kiistämään Marialta kelvollisen vaimon ja erityisesti kelvollisen merimiehen puolison statuksen. Merimiesten vaimojen itsenäisen asema oli epänormaalia olosuhteissa, joissa naisen paikka oli miehen taustalla. Tapauksesta riippuen epänormaali tilanne saattoi herättää muissa ihmisissä yhtä lailla epäluuloa kuin kunnioitusta.⁶¹ Merimiesten vaimot saattoivat joutua muiden kaupunkilaisten arvioinnin kohteeksi sen suhteen, miten he selviytyivät lastenkasvatuksesta, kotitalouden hoidosta ja erossa olosta. Arviointi oli sukupuolittunutta, sillä laivalla työskentelevä, vaimostaan erossa oleva mies joutui todennäköisesti arvioitavaksi lähinnä merenkulkijataitojensa eikä aviomiehen ominaisuuksiensa suhteen. Mutta koska suomalaisissa satamakaupungeissa asui tuhansia merimiesperheitä ja vain joidenkin harvojen kohdalla eläminen etäavioliitossa ja naisten käsissä olevassa kotitaloudessa kyseenalaistui, on pääteltävä, että merimiesten vaimojen pyörittämät kotitaloudet olivat aikalaisille enemmän normaalia kuin epänormaalia perhe-elämää.

Esimerkitapauksen tulkintaa vaikeuttaa lopulta olennaisesti se seikka, että emme oikeuspoytäkirjojen rikkaasta aikalaiskuvauksesta huolimatta pääse selville päähenkilöiden todellisesta luonteesta ja keskinäisestä suhteesta. Emme voi tietää, oliko Maria Lindgren oikeasti naapurustolleen ja perheenjäsenilleen jatkuvasti harmia aiheuttanut hahmo vai oliko hän despoottiseen mieheensä ja vuokranantajaansa nähden alistetussa asemassa oleva, toimintamahdollisuuksiltaan nurkkaan ajettu puoliso ja toisen lapsensa menettänyt äiti. Tapaus on

kiistatta enemmän yhteydessä yksittäisten ihmisten henkilökohtaisiin ongelmiin kuin tietylle väestöryhmälle luonteenomaisiin piirteisiin. Oliko siis lopulta väliä sillä, oliko Maria merimiehen, sorvarin vai maalarin kisällin vaimo? Tietyllä tavalla Marian tarina ei olisi voinut olla surullisempi. Perheen ongelmat kiinnostivat viranomaisia hyvin vähän, ne kävivät ilmi vain järjestyshäiriöiden käsittelyn sivutuotteena. Aviomiehen purjehduspestit tarjosivat hengähdystaukoja riittäiseen suhteeseen ja mikäli Maria todella koki miehensä taholta väkivaltaa, ne varmastikin olivat varsinaisen juhlan aihe, kuten naapuri Marian käytöstä kuvasi. Maria Lindgrenin elämää varjosti naapuruston käsitys hänestä juoppoista ja höllämoraalisena naisena, vaikka näyttöä aviorikokselle ei löytynyt. Jääkin arvoitukseksi, mihin uskottomuusväitteet perustuivat. Oliko esimerkiksi ennen avioliittoa saadulla lapsella merkitystä muiden kaupunkilaisten arvioinnissa hänen syntilistaansa? Tuskin, sillä naimattomia naisia lapsineen oli kaupungissa runsain määrin ja aviottomat lapset olivat muutoinkin tavallinen näky joka naapurustossa. Marian öinen uhkaus Porin kadulla voidaan tulkita eskaloitumaksi, jossa ahtaalle ajettu nainen käytti ainoastaan vähäistä vallan hippusta, mahdollisuuttaan pelotella koko yhteisöä ja jossa hänellä ei ollut enää mitään hävittävää maineensa suhteen. Yhtä kaikki, tulipalo tuhautti yksittäisen surullisen naishahmon rähinöinniksi pikkukaupungin kadulla.

Loisaalta asiakirjalähteistä tapaa 1800-luvun aviovaimon, joka näytti kaikesta huolimatta vastaavan itse itsestään. Maria eli erillään selkeästä ydinperherakennelmasta ja maksoi asumisensa miehensä poissa ollessa omalla työllään. Puoliso Jacob ei puuttunut vaimonsa ongelmiin vuokranemäntänsä kanssa, vaan Maria hoiti kanteen nostamisen, lääkärintodistuksen hankkimisen ja oikeudessa toimimisen omin päin. Jacob Lindgren ei vaimonsa laillisena edusmiehenä ottanut myöskään kantaa Marian yöllisestä metakastaan saamaan tuomioon, vaan siunasi tutkintavaiheessa tämän pitämisen vangittuna. Maria oli myös muulla tavoin irti niistä perheen ja suvun muodostamista verkostoista, joita on pidetty aikalaisten ensisijaisina sosiaa-

lisen ja taloudellisen turvan lähteinä. Hänellä ei näytä lapsensa kummi-enoa ja tämän puolisoa lukuun ottamatta olleen lähipiirissään muita sukulaisia. Myöskään aviomies Jacobilla ei ollut muita sukulaisia kaupungissa kuin veljensä Abraham, joka myös työskenteli merimiehenä. Miehensä työnantajiin Marialla tusku oli mitään suhdetta. Hän oli korkeintaan käynyt laivanvarustajan konttorissa, jos hänelle joskus Jacobin merimatkojen aikana oli tarjoutunut mahdollisuus käydä nostamassa osa tämän palkasta perheen tarpeisiin. Kaiken kaikkiaan perhe oli omillaan ja riippuvainen ennen kaikkea aikuisten työkyvyn ja töiden riittävydestä. Tämä lisäsi fyysistä ja henkistä painetta kotitalouden pärjäämisestä ja oli omiaan synnyttämään kitkaa sosiaalisiin suhteisiin. Tällaisen koettelemuksen jakoivat lukuisat muut merimiesperheet Lindgrenien ohella.

Marian tapaus on yksi osoitus siitä, että kokonaista väestöryhmää tutkittaessa on hyväksyttävä valtava heterogeenisuus, ihmiskohtaloitten, taloudellisen pärjäämisen, iän ja elämäntavoihin sekä elämäntilanteiden moninaisuus, joka vallitsee näennäisesti yhtenäiseltä näyttävän ryhmän sisällä. Sosiaalinen kategoria on ennen muuta tulkinta ja pelkistetty versio todellisuuksista. Kaikki eivät mahdu saman kategorian sisälle, jos ryhmään kuulumisen edellytykseksi listataan rajattu joukko vallitsevista käsityksistä, kulttuurista ja historiallisista lähteistä poimiamme ominaisuuksia. Tätä havainnollistavat artikkelin alussa mainitut kolme Marian täyskaimaa, jotka kaikki olivat merimiehen puolisoja.⁶² Heistä erästä tuli laivurin vaimo miehen edessä nralaan. Toinen eli kuten valtaosa maan hiljaisista: jättämättä menneisyydestä kertoviin lähteisiin mitään muita merkkejä kuin tiedot avioliiton solmimisen, lasten synnyttä-

misen ja viimein maan poveen hautaamisen ajankohdasta. Kolmas kaima sai säännöllisesti apua kaupungin merimieshuoneelta miehensä kuoltua.⁶³ Tämän tarinan päähenkilön Maria Lindgrenin surullinen elämä sai päätöksensä vain vuosi kesäkuisesta epäonnistuneesta yöstä, kun hän hukkuu vuonna 1838 vain 30-vuotiaana. Kuolintapauksesta ei löydy mitään lisätietoa kirkonkirjamerkin ohella.⁶⁴ Emme voi tietää, ajatteli hän lyhyen elämän aikana olevansa eusisijaisesti merimiehen vaimo, vaikka tämä etuliite häneen jokaisessa asiakirjassa liitetäänkin.

Jacob Lindgren ei ollut vaimonsa tavoin näkyvä nimi tuomiokirjojen sivuilla. Mikäli katsottaisiin vain hänen urastaan kertovaa merimiesmatrikelin sivua, syntyisi kuva tavallisesta merimiehestä, joka teki moitteettoman ja pitkän uran merillä.⁶⁵ Hän avioitui toisen kerran vuonna 1840 itseään kahdeksan vuotta nuoremman piika Juliana Lindrosin kanssa. Toinen yritys perhe-elämän parissa alkoi nyt kokoonpanolla, johon kuuluivat Jacob Lindgren, Juliana Lindros, tämän parivuotias poika Johan Jacob sekä edesmenneen Maria Lindgrenin nyt jo 17-vuotias tytär Maria Emelia. Maria Emelia näyttää säilyttäneen välinsä Jacobiin, sillä hän asui tämän luona vielä 1840-luvulla ollessaan jo selkeästi yli palkollisikäinen. Perheessä tarvittiin häntä varmaankin myös pienempien sisarten kaitsejana, sillä ruokakunta kasvoi vuosien 1843–1847 välillä kahdella tyttärellä. Vuosi 1848 oli Maria Emeliale ja hänen uudelle äitipuolelleen raskas; perhe menetti vain puolitoistavuotiaan Maria Wilhelminan ja perheen isän Jacob Lindgrenin tämän paleluttua laiva ”Fäderneslandetin” haaksirikossa Norjan edustalla.⁶⁶ Näin Jacobin toinen vaimo Juliana liittyi kaupungin lukuisten merimiesten leskien

'I'll burn the whole town!' Life in a nineteenth-century Finnish harbour town from the perspective of a sailor's wife • This article throws light on the married life, living conditions and status of sailors and their wives in the early nineteenth century in a Finnish harbour town. The account is constructed around an individual young sailor's wife and the court cases affecting her, on census records and other official documents. The life of sailors' wives in their home port also speaks of the working life of sailors and its conditions in the freight transportation service. The article also adopts a position on research ethics questions of social and personal history by examining how ordinary people of the past should be written about, and on what basis the history of individuals may be considered a history of an entire population group.

joukkoon. Hänestä ei tiedetä paljon muuta kuin että hän eli poikansa ja tyttärensä kanssa, kävi sääntillisesti vähintään kerran vuodessa ehtoollisella ja menehtyi 59-vuotiaana kesäkuussa 1867.⁶⁷ Jos pitäisi valita, kumman elämänsä Marian vai Juljanan, ilmentää enemmän merimiehen vaimona oloa, olisi vastattava, että kumpikin. ■

Tämä artikkeli on vertaisarvioitu.

Fil. tri Pirita Frigren työskentelee 1800- ja 1900-lukujen sosiaalishistorian tutkijana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella Suomen historian oppiaineessa.

Viitteet

- 1 KA, Turku, Porin maistraatin tuomio 1.7.1837. Sitaatti, ”Minä poltan koko kaupungin”, on muokattu vapaasti tuomokirjan lauseesta: ”Fiskalen Wettberg emot sjömanshustrun Maria Lindgren, säger att Sv. [Svaranden] sista natt emellan klo 10 och 1 gjort oväsande och hotat antända staden – samt blifwit gripen af brandvaktan Petter Olin[.]”
- 2 Ruuth 1897: 399.
- 3 Kaupunkipaloista ja tulenkäsittelystä modernia kaupunkisuunnittelua ja -rakentamista edeltävänä aikana ks. esim. Jutikkala 1997: 491–507; Einonen 2013: 130–146.
- 4 Ks. esim. Viikuna 2016; Östman 2017.
- 5 Esim. Saarinen 1972: 112–117.
- 6 Frigren 2016: *passim*.
- 7 Hagmark-Cooper 2008. Merimiesten vaimoja käsittelevästä kotimaisesta tutkimuksesta mainittakoon myös Kristiina Syrjäsuon pro gradu -tutkielma (2000), joka käsittelee kahta 1800-luvun jälkipuolen turkulaista merimiesperhettä toisen perheen tyttären muistelmat lähteenään.
- 8 Merenkulkuyhteisöjen naisiin liitetyistä ominaisuuksista ks. esim. Norling 1991.
- 9 Pöysä 1997: *passim*, erit. 22–30, 82–113.
- 10 Pöysä 1997: *passim*, crit. 22–30, 82–113.
- 11 Historiantutkimuksen ja marginaaliryhmien tutkimisen eettisistä kysymyksistä esim. Häkkinen & Salasuo 2015; Lidman ym. 2017.
- 12 Taskettu snhteessa vuoden 1865 väestöön (noin 1 800 000 asukasta). Tuolloin merimiesten lukumääräksi arvioitiin 7 442. Kaikkien merenkulusta ja kaupanalasta elävien henkilöiden perheenjäseniä laskettiin olevan yhteensä 16 046 henkeä. Suomen väestö jonlukuun 31.12.1865. Suomen Virallinen Tilasto VI.

- 13 Vrt. Henkilötietolaki (523/1999) 11§, jonka mukaan arkaluontoisia ovat terveyteen, sosiaalisiin eluihin, rikostuomioihin, uskuntoon, sukupuoliseen tai seksuaaliseen suuntautumiseen tai poliittiseen katsantoon liittyvät tiedot.
- 14 Vertaamalla Porin kaupunki- ja maaseurakunnan rippii- ja historiakirjoja Turun ja Porin läänin henkikirjoihin sekä Porin merimieshuoneen merimiesmatrikkeihin on mahdollista identifioida ainakin seuraavat samannimiset (joko isän tai puolison sukunimi Lindgren) merimiehen puolisona 1800-luvun alkupuolella eläneet naiset: Maria Lindgren (elinvuodet eivät ole tiedossa), jonka puoliso oli merimies Matts Lindgren; Maria Lovisa Lindgren (1816–1886), jonka puoliso oli Gustaf Stenfors; Maria Lindgren (n. 1776–1845), jonka puolison nimi ei ole tiedossa sekä Mariana Carolina Lindgren (Norrman, 1814–1866), jonka puoliso oli Johan Fredrik Lindgren. Tämän artikkelin keskiössä oleva henkilö on Maria Helena Lindgren (Stenman, 1808–1838), jonka puoliso oli Jacob Lindgren (1800–1848). Käytän Mariasta Lindgren-sukunimeä, koska hän esiintyy avioliiton solmimisen jälkeen lähteissä useimmiten tällä nimellä. 1800-luvulla oli tavallista, että naiset esiintyivät myös tyttönimellään, sillä miehen sukunimen ottamisesta määrättiin virallisesti vasta vuonna 1930 voimaan astuneessa avioliittolaissa.
- 15 Kämnerinoikeudet toimivat joissakin Suomen kaupungeissa raastuvanoikeuden rinnalla vuoteen 1868 asti. Karonen 1994.
- 16 KA, Turku, Porin maistraatin tuomio 1.7.1837.
- 17 KA, Turku, Porin kämnerinoikeus 4.7.1837: 1§; sama, 28.7.1837: 4§.
- 18 KA, Turku, Turun ja Porin lääninhallituksen arkisto T:22, Turun ja Porin läänin henkikirjat 1830; sama, Porin kaupunki- ja maaseurakunnan syntyneet ja kastetut 1827; sama, Porin kaupunki- ja maaseurakunnan vihityt 1830; sama, Porin kaupunki- ja maaseurakunnan rippikirjat 1829–1835; sama, Porin merimieshuoneen arkisto Ac:1, merimiesmatrikkeli: 408. Merimiesmatrikkeli alkaa vasta vuodesta 1842, joten Jacob Lindgrenin merimatkat tätä edeltävältä ajalta on merkitty vain nimeerisesti (vuotta 1842 ennen 25 matkaa, joista yksi Itämerelle). Niin ollen hänen vakanssistaan avioliiton solmimisen aikaan ei ole tietoa. Vuoden 1842 jälkeen hän seilasi poikkeuksetta matrusin ja pursimiehen pestoilla, eli häntä pidettiin ammattitaitoisena merimiehenä. Jacobin syntymäpaikka

- on merimiesmatrikkelissa Eurajoki, mutta rippikirjassa Luvia.
- 19 KA, Turku, Porin kaupunkiseurakunnan syntyneet ja kastetut 1830 sekä kuolleet ja haudatut 1832.
- 20 Saarinen 1972: 506–507; Teinonen 1984.
- 21 Ojala ym. 2016: 32–39.
- 22 Frigren 2016: 93–106.
- 23 KA, Turku, Turun ja Porin lääninhallitus, Lääninkanslian arkisto Tied:2, Laivoja ja merimiehiä koskevat ilmoitukset 1840–1890.
- 24 Liikenne oli yksi nopeiten kasvavia ja suhteellisesti eniten työllistäviä aloja 1800-luvun alkupuolella. Merenkulun osuus bruttokansantuotteesta kasvoi viidestä prosentista 20 prosenttiin vuosien 1840–1870 aikana. Vuodesta 1820 vuoteen 1870 liikennealan töistä elävä väestö kasvoi 175 prosenttia, kun esimerkiksi teollisuus- ja rakennustoiminnasta elantonsa saavien osuus kasvoi tällä ajanjaksolla vain 111 prosenttia. Vattula 1983: 35 taulukko 1.11; Hoffman 1974: 32–35.
- 25 Palkoista ja vetosetelikäytännöstä esim. Kaukiainen 1991: 316; Hoffman 1974: 40–50.
- 26 Voutilainen 2017: 63–74; Pitkänen 1981: 275–284.
- 27 Antti Häkkinen mukaan 1800-luvun alkupuolella syntyneitä sukupolvia yhdisti elämän yleisen epävarmuuden kokemus. Suomen sota ja sen jälkeinen taantuma jättivät pilkän varjon, lapset eivät useinkaan päätyneet enää yhtä hyvin sosioekonomisiin asemiin kuin vanhempiensa, minkä ohella eliniän odote laski jatkuvasti ja lapsikuolleisuus pysyi korkeana aina 1870-luvulle asti. Häkkinen 2014.
- 28 KA, Turku, Porin maistraatin tuomio 1.7.1837; sama, Porin kämnerinoikens 18.7.1837: 2§.
- 29 Laiki kielsi mustelmille ja verinaarmuille kurittamisen. Österberg & Lindström 1988: 141–149.
- 30 Mahkonen 1980: 50–55.
- 31 Frigren 2016: 166–170.
- 32 KA, Turku, Porin kämnerinoikeus 4.7.1837: 1§; sama, 18.7.1837: 2§; sama, 28.7.1837: 9§.
- 33 Mahkonen 1980: 29–56; Saarimäki 2010: 30–33, 173–180.
- 34 Mahkonen 1980: 70.
- 35 KA, Turku, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto: avio- ja kihlausrohakemukset 1830–1890. Turun tuomiokapitulin hallinnollisen alaisuuteen kuului 1800-luvun alkupuoliskolla lähes 90% Suomen väestöstä.
- 36 KA, Turku, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto: avio- ja kihlausrohakemukset 1830–1890.
- 37 KA, Turku, Turun arkkihiippakunnan

DIGITAALISEN SUKUTUTKIMUKSEN OPAS

Internet on sukututkijalle jokapäiväinen työympäristö. Sen kautta sukututkijan välttämättömin tutkimusaineisto on digitoituna käytettävissä milloin tahansa. Internet tarjoaa myös monenlaisia hyödyllisiä apuneuvoja tutkimuksen tekemiseen: tietokantoja, referenssikirjallisuutta ja opastusta.

Digitaalisen sukututkimuksen opas esittelee sukututkijan työn kannalta hyödyllisimmät internetsivustot sekä muut sähköisen sukututkimuksen apukeinot. Opas tuo sukututkimuksen sananmukaisesti arkistoholveista kotisohville.

Jens Nilsson: *Digitaalisen sukututkimuksen opas*. Suomen Sukututkimusseuran oppaita 3. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura, 2016. 48 sivua.

Oppaan normaalihinta on 17 euroa ja jäsenhinta 12 euroa.

Tiedekirja

(Snellmaninkatu 13, Helsinki)
www.tiedekirja.fi, tiedekirja@tsv.fi

Huom!

Sukututkijan verkkokaupasta

<kauppa.genealogia.fi> saat oppaan digimuodossa edulliseen 10 euron hintaan.

- tuomiokapitulin arkisto: avio- ja kihlausero-
hakemukset 1830–1890. Pisimmät ajat meri-
miehen karkaamisen ajankohdasta erokirjan
myöntämiseen vaimille venyivät 20 vuoteen.
Lopnissa noin 20 % erokirjahakemuksista oli
kyseessä kolme kertaa kunlletun kihlanksen
pnrkaminen tai erivapanssyyt, knten pnoison
saama pakkotyörangaistus.
- 38 Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki,
Naimisen caari 13: 4§, 6§.
- 39 Ks. esim. Ojala ym. 2013: 122–140.
- 40 Hinkkanen 1992: 63–79. 1800-luvun lopulla
kommunikointi helpottui merimieslähetys-
asemien välittäessä postia ja *Merimiehen*
Ystävä -lehden auttaessa kadonneiden mies-
ten etsinnässä.
- 41 Hoffman 1974: 46.
- 42 KA, Turku, Porin kämnerinoikeus 8.11.1836:
3§; sama, 15.11.1836: 1§; sama, 9.12.1836:
sama, 24.1.1837: 1§; sama, 24.2.1837: 5§;
sama, 4.7.1837: 1§.
- 43 ”Enär mannen kort derpå begifvit sig å sin
ännu förehafvande utrikes sjöresa hade Maria
Lindgren i glädje öfver mannens resa berusat
sig i den grad att hon ofta slagit sig omkull
i förstugan...” KA, Turku, Porin kämnerin-
oikeus 24.1.1837: 1§ 1.
- 44 KA, Turku, Porin kämnerinoikeus 8.11.1836:
2§; sama, 15.11.1836: 1§; sama, 1.12.1836:
sama, 24.1.1837: 1§; sama, 3.2.1837: sama,
24.2.1837: 5§.
- 45 KA, Turku, Porin kämnerinoikeus 23.8.1836;
sama, 14.9.1838 7§; sama, 12.7.1839.
- 46 Lybeck 2012: 290–300.
- 47 Rentzhog 1967: 51; Einonen 2013: 134; Savo-
lainen 2017: 141.
- 48 KA, Turku, Turun ja Porin lääninhallituksen
arkisto T:76, Turun ja Porin läänin henkikirjat
1860.
- 49 Vuonna 1830 piikoja tai renkejä oli yhdessä
porilaisessa merimieskotitaloudessa. Vuonna
1840 heitä merkittiin viiteen merimieskoti-
talouteen. KA, Turku, Turun ja Porin läänin-
hallitukseen arkisto T:22, T:37, Turun ja Porin
läänin henkikirjat 1830, 1840.
- 50 Ydinperheideologian läpimurrosta 1800-luvun
porvariston parissa sekä palkollisten, kauppa-
palvelijoiden ja kaukaisempien sukulaisten
eristämisestä kodin yksityisyyden piiristä ks.
Häggman 1994: *passim*.
- 51 Stadin 1993: 24–25.
- 52 KA, Turku, Porin kaupunki- ja maaseura-
kuunan syntyneiden ja kastettujen luettelot
1830, 1831, 1835, 1840, 1845, 1850, 1855.
Näinä vuosina kastettiin yhteensä 306
merimiehen ja hänen vaimousa, merimiehen

- vaimon tai merimiehen lesken saamaa lasta,
joille annettiin yhteensä 1 239 kummaa (kah-
desta kymmeneen, keskimäärin neljä kummaa
lasta kohden). Vrt. esim. Marttila 2014:
176–178, jonka mukaan 1800–1900-lukujen
vaihteen ruukkiyhteisössä erityisesti ammatti-
taitoiset työntekijät pyrkivät saamaan lapsensa
kummeiksi esimies- ja johtotehtävissä olevia.
Statuskummeista ja niiden merkityksen kritii-
kistä ks. myös Piilahti 2007: 258–259. Porilais-
ten kauppiaiden kummiverkostoista Keskinen
2013: 224–243.
- 53 KA, Turku, Porin kaupunki- ja maaseurakun-
nan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1827.
- 54 KA, Turku, Porin kaupunki- ja maaseurakun-
nan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1830.
- 55 KA, Turku, Porin kaupunki- ja maaseurakun-
nan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1830,
1831, 1835, 1840, 1845, 1850, 1855. Naisia oli
57 % ja naimattomia, nuoria naisia oli 23 %
merimiesten lasten kummeista.
- 56 Markkola 1994: 79–105.
- 57 Frigren 2016: 134–145.
- 58 Herndon 1996: 60.
- 59 Naapuruston muodostamasta sosiaalisesta
turvaverkosta ks. myös Piilahti 2007:
passim.
- 60 KA, Turku, Porin kämnerinoikeus 22.3.1836,
14.4.1837 ja 4.8.1837.
- 61 Kirby & Hinkkanen 2000: 240.
- 62 Ks. viite 14.
- 63 Merimieshuoneen avustukset käyvät ennen
merimieshuoneen oman pöytäkirjanpidon
alkamista (1843) ilmi maistraatin memo-
riaalipöytäkirjoista. KA, Turku, Porin maist-
raatin arkisto Cm: 4–5, memoriaalipöytäkirjat
20.6.1836, 17.6.1837, 21.6.1837 ja 18.12.1837.
- 64 KA, Turku, Porin kaupunkiseurakunnauu-
kuolleiden ja haudattujen luettelo 1838.
- 65 KA, Turku, Porin merimieshuoneen arkisto
Ac:1, merimiesmatrikelit: 408.
- 66 KA, Turku, Porin merimieshuoneen arkisto
Ac:1, merimiesmatrikelit: 408; sama, Porin
kaupunki- ja maaseurakunnan vihittyjen luet-
telot 1840; sama, Porin kaupunkiseurakunnan
rippikirjat, tilaton väestö 1843–1849.
- 67 KA, Turku, Porin kaupunkiseurakunnan
rippikirjat, tilaton väestö 1856–1862.

Lähteet

- Kansallisarkisto (KA), Turku
Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto
Kaupunkiseurakunnan historia- ja rippikirjat
1829–1862
Porin kämnerinoikeuden arkisto
Tuomiokirjat 1836–1839 (Co:27–30)

- Porin maistraatin arkisto
Maistraatin tuomiokirjat 1835–1837
(Ca (C):11)
Maistraatin memoriaalipöytäkirjat 1836–1839
(Cm:4–5)
Porin merimieshuoneen arkisto
Merimieshuoneen matrikelit 1842–1890
(Ac:1–3)
Pöytäkirjat 1843–1874 (Ca:1)
Turun ja Porin lääninhallituksen arkisto
Turun ja Porin läänin henkikirjat 1825, 1830,
1840, 1850, 1860 (T:17, 22, 37, 57, 76)
Turun ja Porin lääninkanslian arkisto
Laivoja ja merimiehiä koskevat ilmoitukset
1840–1890 (Bed:2)
Turun tuomiokapitulin arkkihiippakunnan arkisto
Kihlaus- ja avioerohakemukset 1830–1890
(F1 (I):g:2a–31a)

Kirjallisuus

- Einonen, Piia 2013: ”Viipuri syyskuuisena tulipalo-
yönä vuonna 1836”. *Genos* 84(3): 130–146.
- Frigren, Pirita 2016: *Kotisatamassa. Merimiesten*
vaimot, naisten toimijuus ja perheiden
toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa
rannikkokaupungissa. Jyväskylän studies in
humanities 277. Jyväskylän yliopisto, <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6511-2>>.
- Hagmark-Cooper, Hanna 2008: *Avsked och åter-
seende. Sjömanhustruns liv under 1900-talet*.
Helsingfors: SLS.
- Henkilötietolaki (523/1999): <www.finlex.fi>
(luettu 11.5.2017).
- Herndon, Ruth Wallis 1996: ”The domestic cost of
seafaring: town leaders and seamen’s families
in eighteenth century Rhode Island”. *Iron*
Men, Wooden Women: Gender and Seafaring
in the Atlantic World 1700–1920, toim. Mar-
garet Creighton & Lisa Norling. Baltimore &
London: Johns Hopkins University Press.
- Hinkkanen, Merja-Liisa 1992: ”Expressions of
longing, sources of anxiety? The significance
of contacts with home for Finnish sailors in
London and Hull in the late nineteenth cen-
tury”. *People of the Northern Seas*, toim. Lewis
R. Fischer & Walter Minchintou. Research in
Maritime History 3. St. John’s, Newfoundland:
International Maritime Economy History
Association.
- Hoffman, Kai 1974: *Merimieskirstusta eläkelaitok-
seen. Merimieseläkejärjestelmän historia*
vuosina 1748–1936. Merimieseläkekassan
julkaisuja 4. Helsinki.
- Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata. Perheen*
thanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-
luvun Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia
179. Helsinki: SHS.

- Häkkinen, Antti 2014: ”Vuosisadat, sukupolvel,
elämänkulut. Merkitysten analysoimisesta toi-
minnan tntkimiseen”. *Työväestö ja hyvinvointi*,
toim. Matti Hannikainen. Väki Voimakas
27. Helsinki: Työväen historian ja perinteen
tutkimuksen seura.
- Häkkinen, Antti & Mikko Salasuo 2015:
”Johdanto”. *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tul-
kia piilossa olevia ilmiöitä*, toim. Antti Häkki-
nen & Mikko Salasuo. Tampere: Vastapaino.
- Jutikkala, Eino 1997: ”Esiteollisen ajan puukau-
ppien suurpalot”. *Tie tulkintaan. Juhla-*
kirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle
6. marraskuuta 1997, toim. Anu Koskivirta ym.
Helsinki: WSOY.
- Karonen, Petri 1994: *Kämnerinoikeudet Suomen*
kaupungeissa suurvalla-ajan alkupuolella
(noin 1620–1660). Studia historica Jyväskylän-
ensia 48. Jyväskylän yliopisto, <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4361-5>>.
- Kaukiainen, Yrjö 1991: *Sailing into Twilight: Finn-
ish Shipping in an Age of Transport Revolution,*
1860–1914. Studia Historica 39. Helsinki: SHS.
- Keskinen, Jarkko 2013: ”The chosen ones: god-
motherhood as a networking strategy in the
merchant community of Pori, 1765–1820”.
Female Agency in the Urban Economy: Gender
in the European Towns, 1640–1830, toim.
Deborah Simonon & Anne Mootenach.
London & New York: Routledge.
- Kirby, David & Merja-Liisa Hinkkanen 2000: *The*
Baltic and the North Seas. London: Routledge.
- Lidman, Satu, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.)
2017: *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki:
Gaudeamus.
- Lybeck, Jari 2012: *Rauman merimiesväestö*
purjehduksen kasvun vuosina 1840-luvulta
1870-luvulle. Turun yliopisto.
- Mahkonen, Sami 1980: *Avioero. Tutkimus avio-*
liittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituk-
sesta. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdis-
lys.
- Markkola, Pirjo 1994: *Työläiskodin synty. Tam-*
perelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen
kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historialli-
sia Tutkimuksia 187. Helsinki: SHS.
- Marttila, Juuso 2014: *Työ teollistumisen ja arjen*
rajapintana. Strömforsin ja Rannäsin rauta-
ruukkiyhteisöt 1880–1950. Helsinki: Työväen
historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Norling, Lisa 1991: ”The sentimentalization of
American seafaring: the case of the New
England whaling, 1790–1870”. *Jack Tar in*
History: Essays in the History of Maritime Life
and Labour, toim. Howell Colin & Richard J.
Twomey. Fredrickton, New Brunswick:
Acadiensis Press.

Ojala, Jari, Jaakko Pehkonen & Jari Eloranta 2013: "Desertions in nineteenth-century shipping: modelling quit behavior". *European Review of Economic History* 17: 122–140.

—2016: "Nuorten miesten ammatti? Ikä ja ammattitaito merenkulussa 1700-luvulta 1900-luvun puoliväliin". *Työ merellä, toim.* Tapio Bergholm. Nantica Fennica 2015–2016. Helsinki: Museovirasto.

Piilahti, Kari-Matti 2007: *Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750*. Bibliotheca Historica 106. Helsinki: SHS.

Pitkänen, Kari 1981: "Avioitumiskäyttäytymisen muutokset teollistuvassa Suomessa". *När samhället förändras. Kun yhteiskunta muuttuu. Sven-Frik Åströmille omistettu juhlaakirja*, toim. Yrjö Kaukiainen ym. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki: SHS.

Pöysä, Jyrki 1997: *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Helsinki: SKS.

Rentzhog, Sten 1967: *Stad i trä. Panelarkitekturen. Ett skede i den svenska småstadens byggnads-historia*. Stockholm: Nordiska museets handlingar 67.

Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki, Naimisen caari, luvut 11–17. Suomen historiaverkko Agricola. <<http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kk/k/laik/1734/175904.html>> (luettu 20.7.2017).

Rnuth, J.W. 1897: *Björneborgs stads historia*. Björneborgs stad.

Saarimäki, Rasi 2010: *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylä Studies in Humanities 138. Jyväskylän yliopisto. <<http://nro.fi/URN:ISBN:978-951-39-3830-7>>.

Saarinen, Juhani 1972: *Porin kaupungin historia*, osa 3. Porin kaupunki.

Savolainen, Panu 2017: *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810*. Bibliotheca Sigillumiana 2. Turku: Sigillum. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7220-03-0>>.

Stadin, Kekke 1993: *Maktkamp på Arboga redd. Sjöfart inom skrå och aktiebolag*. Opuscula Historica Upsaliensia 11. Historiska instituten vid Uppsala universitet.

Suomen väestö jonlukuun 31. päivä 1865. Suomen Virallinen Tilasto VI 1865: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67349/vara1_1865.pdf?sequence=1> (luettu 10.5.2017).

Syrjänsö, Kristiina 2000: "Puosun pojat ja timpurin tyttäret. Merimiesperheiden elämää Turussa 1800-luvulla". Klltuurihistorian pro-gradu-tutkielma. Turun yliopisto.

Teinonen, Markku 1984: *Porilainen perhe 1881–1931*. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 12. Turku.

Vattula, Kaarina (toim.) 1983: *Suomen talous-historia*, osa 3: *Historiallinen tilasto*. Helsinki: Tammi.

Vilkuna, Kustaa H. J. 2015: *Juomareiden valta-kunta. Suomalaisen känni ja kulttuuri 1500–1850*. Helsinki: Teos.

Voutilainen, Miikka 2017: "Marriage and household structure in rural pre-famine Finland, 1845–1865". *The Enormous Failure in Nature: Famine and Society in the Nineteenth Century*, toim. Andrew G. Newby. Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences 22. Helsinki Collegium for Advanced Studies.

Österberg, Eva & Dag Lindström 1988: *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*. Studia Historica Upsaliensia 152. Historiska institutionen vid Uppsala universitet.

Östman, Ann-Catrin 2017 [tulossa]: "Olofligen och emot förbodh. Brännvin och kvinnors köpslagan i 1680-talets Jakobstad". *Papper, Forskarseminarium i historia* 4.4.2017.

Paikallishallinnon poliittiset tilat Mynämäessä 1760–1795

Lauri Viinikkala

Mynämäen kirkossa erilaiset tilalliset merkitykset sekä tilan aineelliset ja mentaaliset ulottuvuudet limittyivät mutta myös törmäsivät toisiinsa 1760-luvulta 1780-luvulle. Kirkkotila tarjosi aineelliset puitteet niin jumalanpalveluksille kuin pitäjänkokouksille, mutta eri yhteyksissä tilan käyttäjät liittyivät siihen myös erilaisia merkityksiä. Kirkkorakennus hahmottui sekä uskonnolliseksi että poliittiseksi tilaksi, eivätkä nämä saman rakennuksen eri merkitykset aina olleet keskenään yhteensopivia. Eri merkitysten ja tilallisuksien väliset ristiriidat saattoivat tehdä kirkkorakennuksesta itseltään poliittisen asean pitäjänkokouksien yhteydessä ja lopulta pakottaa kokouksen etsimään itselleen uusia kokoontumispaikkoja.

Ihme, jota kukaan ei havainnut

Jumalanpalveluksen juuri päätyttyä eräänä helmikuuisena sunnuntaina vuonna 1763 Mynämäen kirkossa tapahtui kummiä. Kukaan paikalla olleista ei kuitenkaan kiinnittänyt inhimillään huomiota siihen, mitä tapahtui, vaikka koko kirkkosali muuttui inuutamassa silmänräpäyksessä täydellisesti. Läsnäolijoille tuo muutos oli näet tuttu, ja se oli koettu useita kertoja aikaisemminkin. Tapahtuma oli sikäli vaikeasti havaittava, että kirkkosali näytti yhä aivan samanlaiselta kuin jumalanpalveluksen vielä jatkuessa, vaikka se oli nyt tyystin toisenlainen tila. Kirkon kokema muodonmuutos ei nimittäin ollut fyysistä vaan pikemminkin metafyyssistä laatua. Jumalanpalveluksen päätyttyä kirkko lakkasi olemasta uskonnollinen tila. Välittömästi kirkonmenojen jälkeen kirkkosalissa alkanut pitäjänkokous muutti herran huoneen hetkellisesti poliittiseksi tilaksi, jossa pitäjän edustajat neuvottelivat yhteisistä asioista ja tekivät niitä koskevia päätöksiä. Tilassa, jossa hetkeä aikaisemmin oli kaikunut virsilaulu, Jumalan sana ja kirkkoherran saarna sekä näitä kuuntelemaan kyllästyneiden seurakuntalaisten puhcensorina, keskusteltiin nyt kiivaasti kirkon ja läheisen Mäenkyän asukkaiden välisestä maa-alueidista.¹

Lukiessani tämän kokouksen pöytäkirjaa

aloin pohtia, miten pitäjänkokoukseen valittu tila on vaikuttanut itse kokoukseen ja miten kokous puolestaan on vaikuttanut tilaan, jossa se on järjestetty. Onko esimerkiksi kirkkosali menettänyt kaikki uskonnolliset merkityksensä osanottajien mielisä muuttuessaan pitäjänkokouksen näyttämöksi, vai ovatko samalle paikalle kahdessa eri tilanteessa annetut merkitykset jatkuvasti limittyneet kirkko- ja kokouksien mielisä?

Tässä artikkelissa perehdyn kahteen Mynämäen pitäjänkokousten paikkaa koskevaan kysymykseen. Ensiksi tarkastelen, miten kirkkorakennus toimi poliittisena tilana sekä miten sen saamat merkitykset uskonnon harjoittamisen ja paikallishallinnon puitteina saattoivat limittyä toisiinsa. Henri Lefebvren tavoin ymmärrän tilan kokonaisuudeksi, jossa aineellinen, mentaalinen ja sosiaalinen ulottuvuus ovat samanaikaisesti läsnä toisiinsa sulautuneina.² Toiseksi tutkin, kuinka usein kokouksia järjestettiin missäkin, ja onko mahdollista löytää selitystä sille, miksi toisinaan päädyttiin käyttämään kirkkoa ja toisinaan pitäjänkupaa tai jotakin muuta paikkaa.

Mynämäen pitäjänkokousten pöytäkirjat Anders Lizeliuksen kirkkoherrakaudelta 1760–1795 tarjoavat ihanteellisen aineiston tämänkaltaisten kysymysten tutkimiseen. Rovasti Lize-